

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО САМООЦІНЮВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стрілець-Бабенко О. В.

Україна, м. Кропивницький,

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/30042019/6458

ARTICLE INFO

Received 20 February 2019

Accepted 12 April 2019

Published 30 April 2019

KEYWORDS

Evaluative activity, self-evaluative activity, elementary school teacher, junior pupils, academic-pedagogical situations.

ABSTRACT

The author presents the results of experimental work in formation of readiness to self-evaluative activity in junior school teachers as a component of evaluative activity. Academic subjects in Pedagogy are defined as contextual basis for systematic self-evaluative activity of future elementary school teachers. The system of academic-pedagogical situations was tested with the help of their analysis, defining pedagogical tasks, and solving the latter in the process of their interaction. Academic-pedagogical situations are studied as real situations taken from teacher/student's experience, literature references, witnesses' evidences, and introduced to students for analyses, defining key problems, formulation of ideas concerning solution of such problems. Different types of academic-pedagogical situations according to self-esteem functions such as stating, mobilizing-involuntary, planning, regulating, protective, developing, signaling, emotional, adaptive, prognostic, correcting, retrospective, motivating are suggested in the paper. Stating and formation stages of experimental work are analysed. In the process of academic-pedagogical situations analysis students are motivated to constant self-estimation. Reflexive skills, in particular, are formed as the mentioned above process always ends in reflexion stage.

Citation: Стрілець-Бабенко О. В. (2019) Formuvannia Hotovnosti Maibutnix Uchyteliv Pochatkovykh Klasiv do Samootsiniivalnoi Diialnosti. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 3(15). doi: 10.31435/rsglobal_ijitss/30042019/6458

Copyright: © 2019 Стрілець-Бабенко О. В. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. У сучасній педагогіці робиться акцент на самооцінюванні як ефективному методі формування професіонала, який здатний критично ставитись не лише до інших, а й до себе, своєї діяльності, її результатів. Психологи І. Бех, І. Кош, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, О. Спірін та ін. наголошують на важливості самооцінювання у життєдіяльності та розвитку кожної особистості. Зокрема, О. Леонтьєв підкреслює, що самооцінка є істотною умовою, яка забезпечує можливість індивіду стати особистістю [1]. Значимим у нашому дослідженні вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів є положення С. Рубінштейна про те, що в основі самооцінки лежать цінності, які визначають на внутрішньоособистісному рівні механізми саморегуляції і самоконтролю людиною своєї поведінки та діяльності [4].

Готовність до самооцінювальної діяльності важлива для вчителя, який завжди оцінює вихованців, має бути готовим до формування оцінювальних умінь у вихованців, а це можливе лише за умови наявності знань щодо суті та змісту оцінювання, методів оцінювання і власного досвіду оцінки своєї діяльності та поведінки. Т. Бережинська, О. Веровська, В. Гуменюк, С. Калаур, А. Калініченко, Л. Кравець, Л. Кутєпова, О. Кучерявий, Л. Орехова досліджують різні аспекти підготовки вчителів до оцінювальної та самооцінювальної діяльності. Проте, більше уваги звертається на підготовку вчителів до оцінювання навчальних досягнень учнів, формування

оцінювальних суджень школярів у процесі навчальної діяльності. Ми вважаємо, що недостатньо обмежуватися лише навчальною діяльністю, а більше уваги звертати на підготовку педагогів до оцінювання особистості школяра, його поведінки та діяльності у всіх сферах життєдіяльності.

Результати дослідження. Самооцінювальна діяльність вчителя початкових класів є складником його оцінювальної діяльності. Готовність майбутніх учителів початкових класів ми визначаємо як цілісне стійке утворення, яке включає: мотиваційно-ціннісний компонент, що характеризується наявністю позитивних мотивів та усвідомлену потребу до оцінювання діяльності учнів і забезпечує ціннісну інтерпретацію знань, умінь, навичок, досвіду творчої діяльності, досвіду емоційно-ціннісного ставлення вихованців; когнітивний компонент, який передбачає оволодіння знаннями про мету та шляхи здійснення оцінювальної діяльності, розвиток пізнавальних процесів вчителя, що забезпечують оптимальне здійснення оцінювання діяльності молодших школярів; операційно-діяльнісний компонент, що включає уміння, які забезпечують ефективну організацію оцінювання діяльності вихованців, формування оцінювальних умінь в учнів, організації взаємодії педагога та вихованців у процесі здійснення оцінювальної діяльності; рефлексивний компонент, що представлений уміннями вчителя здійснювати самоаналіз та самооцінку власної оцінювальної діяльності, наявністю потреб у самовдосконаленні. Готовність майбутніх учителів початкових класів до самооцінювання передбачає уміння здійснення аналізу оцінювальної діяльності, виявлення помилок і утруднень у процесі оцінювання діяльності вихованців, проведення коректування власної діяльності. Вона дозволяє мислено аналізувати власні дії, розглядати засоби і способи, які використовуються, з точки зору відповідності їх меті та завдань освіти, навчання і виховання молодших школярів.

Під час самооцінювання студент є об'єктом і суб'єктом навчальної діяльності, його самооцінювальна діяльність сприяє активізації самопізнання, мотивує до самовдосконалення, задіює його особистісні резерви. В той же час, самооцінювальна діяльність має бути спрямована і на оцінку себе як майбутнього фахівця, учителя початкових класів, що забезпечуватиме професійне зростання разом із усвідомленням перспектив успішного розв'язання завдань початкової освіти завдяки адекватній оцінці своєї компетентності.

Змістовою основою для організації систематичної самооцінювальної діяльності майбутніх учителів початкових класів у нашому досвіді є навчальні дисципліни педагогічного циклу. Зміст кожної навчальної теми дозволяє формувати знання щодо здійснення самооцінки результативності всіх видів діяльності вчителя: навчальної, освітньої, виховної. Успішність формування готовності майбутніх учителів початкових класів до самооцінювальної діяльності багато в чому залежить від методів навчання, що використовуються у процесі професійної освіти. У процесі експериментальної роботи ми апробували систему навчально-педагогічних ситуацій, впровадження яких відбувалося методом їх аналізу, визначення педагогічних задач, розв'язування їх у процесі діалогічної взаємодії. Навчально-педагогічні ситуації розглядаємо як реальні ситуації, запозичені з досвіду викладача, студента, з літературних джерел, свідчень очевидців, представлені студентам для аналізу, визначення ключових проблемних питань, формулювання ідей щодо можливого розв'язання таких і аналогічних питань. Під час аналізу будь-яких навчально-педагогічних ситуацій студенти мотивуються до постійної самооцінки, у них формуються рефлексивні уміння, оскільки процес аналізу навчально-педагогічних ситуацій ми завжди завершуємо етапом рефлексії.

Результативність впровадження системи навчально-педагогічних ситуацій з метою формування готовності майбутніх учителів початкових класів до самооцінювальної діяльності визначалася за допомогою таких методів: анкетування, опитувальника А. Карпова «Діагностика рівня розвитку рефлексивності» [2], модифікованої методики «Диспозиційна характеристика саморозвитку особистості» (С. Кузікова, Б. Кузіков [3]), аналіз-навчально-педагогічних ситуацій та розв'язування педагогічних задач, спостереження за діяльністю студентів у ході виконання практичних завдань на заняттях з навчальних дисциплін «Дидактика» та «Теорія виховання».

У ході констатувального етапу досліджування студенти другого та третього курсу відзначали, що у практичних ситуаціях на заняттях, коли постає завдання здійснити самооцінку своєї діяльності, визначити її позитивні сторони та недоліки, їм не вистачає досвіду висловлювання оцінних суджень. Викладачі також відзначали за результатами спостереження на заняттях, що у процесі оцінювання як діяльності своїх колег по групі, так і своєї власної навчальної діяльності, студенти, як правило, дають неадекватну оцінку, не виокремлюючи суттєві ознаки рівня навчальних досягнень, їх оцінні судження є дещо спрощеними. Більшість студентів не виявляли рефлексивної поведінки, не здатні займати аналітичну позицію у ставленні до себе і професійної діяльності. Вони некритично оцінюють різноманітні сторони власної особистості та діяльності, мають епізодичну готовність до перетворення та вдосконалення своєї оцінювальної діяльності. Такі результати зумовлені спрямованістю діяльності

на заняттях на оволодіння студентами конкретними знаннями та недостатністю часу, спрямованого на самоаналіз та самооцінювання діяльності студентами.

Опитування студентів випускного курсу вказало на певні позитивні моменти підготовки майбутніх учителів початкових класів до оцінювальної діяльності, серед яких відзначаємо таку: стимулом до формування такої готовності є робота викладачів циклу психолого-педагогічних дисциплін із створення умов для самооцінки пізнавальної сфери, якості навчальних досягнень, різних сторін особистості студента. Студенти-випускники переконані, що самооцінювання якості навчальної діяльності дає можливість пережити досвід, який є необхідним для оцінюванн навчальних досягнень учнів.

В цілому у ході констатувального експерименту нами виявлено, що лише 6,5 % студентів (5 студентів із 156 респондентів, студентів другого курсу спеціальності «Початкова освіта») мають достатній рівень готовності до самооцінювальної діяльності, 53,2 % (41 студент) – середній рівень, 31 студент (40,3 %) – низький. Хоча більшість респондентів усвідомлюють залежність між особливостями особистісних механізмів сприймання, розуміння, аналізу, оцінки й особливостей оцінки інших учасників освітнього процесу, мають потребу у вдосконаленні знань та вмій щодо оцінювання власної особистості та діяльності, впливові адекватної самооцінки на результативність професійної педагогічної діяльності.

Формувальний експеримент був спрямований на впровадження системи роботи із використанням навчально-педагогічних ситуацій, що пронизує вивчення циклу педагогічних дисциплін, з метою як ознайомлення студентів із особливостями самооцінювальної діяльності, так і розвитку рефлексивної поведінки та якостей особистості, яка здатна оптимально здійснювати оцінювальну діяльність.

Розроблена нами система навчально-педагогічних ситуацій з метою формування готовності майбутніх учителів початкових класів до самооцінювальної діяльності як складника оцінювальної діяльності передбачає використання різних їх видів: а) за ступенем вираження суперечності: з очевидно вираженою суперечністю, з неявно вираженою суперечністю; б) за наявністю початкової інформації (умов протікання ситуації): із достатньою інформацією, із суперечливою початковою інформацією, із неявно вираженою інформацією; в) за метою: на прогнозування, на оптимізацію, на рецензування, на розробку приписів, на моделювання, на формалізацію; г) за змістом: аналогічні даній задачі, протилежні деякій даній задачі; д) за ступенем складності: на задачі-вправи, які моделюють прості ситуації і метою яких є відпрацювання окремих дій і операцій, та задачі-проблеми, що моделюють складні, багатofакторні ситуації і метою яких є формування умінь аналізувати, проектувати і реалізувати систему педагогічних дій; е) за наявність умов: з несформульованим питанням; з відсутніми всіма даними; із зайвими даними.

У пропонованій статті подаємо опис видів навчально-педагогічних ситуацій, які розроблені нами відповідно до функцій самооцінки: констатувальної, мобілізаційно-спонукальної, проектувальної, регуляторної, захисної, розвивальної, сигнальної, емоційної, адаптаційної, прогностичної, коригувальної, ретроспективної, мотивувальної функцій.

Навчально-педагогічні ситуації для реалізації констатувальної функції самооцінки розроблялися на основі виконання студентами тестових завдань з теми, що розглядалася на семінарському занятті. Студенти отримували виконані іншими студентами тестові завдання. Потрібно вибрати завдання, які їх колеги виконали правильно, і ті завдання, які виконані неправильно. Спочатку це завдання виконується без опори на носії інформації, а потім – із використанням тексту лекції чи навчального посібника. У цьому разі є можливість порівняти свій рівень засвоєння знань, їх правильність із програмними вимогами.

Цікавою формою, що організує активну, самостійну думку, сприяє реалізації мобілізаційно-спонукальної функції самооцінки, є метод взаємної критичної оцінки аналізу навчально-педагогічних ситуацій. Студенти письмово виконують навчальне завдання, яке полягає в аналізі запропонованої навчально-педагогічної ситуації, після чого роботи роздаються на взаємне рецензування. Потім настає стадія саморецензування: прочитавши й оцінивши роботу товариша, кожен студент повертається до власної роботи і пише на неї саморецензію. На наступній стадії студент отримує рецензію на свою роботу і повинен відповісти на неї. Після цього кожен студент, з огляду на недоліки, виявлені у власній роботі, а також зауваження, зроблені товаришем, повинен написати новий варіант.

Виконання кожного завдання із аналізу навчально-педагогічних ситуацій та розв'язування педагогічних задач, які виникають в них, пропонуємо завершувати рефлексією, що передбачає спонукування студентів до осмислення логіки і способів їхньої діяльності та сприяє реалізації проектувальної функції самооцінки. У цьому разі знання та вміння

розглядаються не лише, як такі, що мають самоцінне значення, а як основа для навчання діяльності по самовдосконаленню, проектуванню своєї подальшої діяльності, визначенню, якими способами долати труднощі, що виявилися під час розв'язування педагогічних задач.

Рефлексія власної діяльності як завершальний етап аналізу навчально-педагогічних ситуацій є центральним ланцюгом процесу осмислення студентом себе як суб'єкта педагогічної діяльності. Вона дозволяє мислено аналізувати, давати оцінку власним діям, розглядати засоби і способи, які використовуються, з точки зору відповідності їх вимогам до професійної діяльності сучасного вчителя. Розв'язування студентами задач рефлексивного рівня дозволяє їм реалізовувати адаптаційну функцію самооцінки, тобто пристосовуватися до соціуму і навколишнього світу.

Для реалізації регуляторної функції самооцінки, що забезпечує прийняття особистістю завдань і вибору рішень, ми пропонуємо такий вид завдання. У процесі ділової гри на основі аналізу навчально-педагогічної ситуації та запропонованих декількох альтернативних розв'язків педагогічної задачі кожен студент на основі самооцінки визначає для себе варіант наступних дій: а) цей варіант дій я можу виконати, тому що ...; б) цей варіант дій я зможу виконати, якщо ..., тому що ...; в) цей варіант дій я не можу виконати, тому що ...

Формуванню готовності до реалізації захисної функції оцінки (забезпечення відносної стабільності особистості, її незалежності) сприяє виконання завдань, в яких описані педагогічні ситуації взаємодії учасників навчально-виховного процесу, які є конфліктними (наприклад, звинувачення батьками вчителя у відсутності належної реакції на цькування дитини однокласниками). Студентам необхідно спрогнозувати свої дії у спілкуванні з учасниками конфліктної ситуації у таких випадках: а) ви оцінюєте свої дії досить високо; ви працюєте ефективно; вважаєте, що у вашій діяльності не було нічого, щоб спровокувало конфлікт; б) ви не впевнені у достатності, ефективності роботи, яку проводите; ваші дії можуть бути приводом до виникнення конфлікту. Завершується виконання такого виду завдань пошуком відповіді на питання: як рівень самооцінки впливає на стабільність особистості, її незалежність.

Самооцінка є одним з компонентів «Я-концепції» особистості (самосвідомості) і знаходиться в тісному зв'язку з іншими її компонентами (самопізнання та саморегуляція), тому самооцінка реалізує і розвивальну функцію. Для реалізації цієї функції ми пропонуємо студентам описати ситуації оцінювання їх діяльності педагогами (учителями, батьками, керівниками гуртків, викладачами та ін.), в яких а) самооцінка співпадала із оцінкою педагога; б) самооцінка була занижена у порівнянні із оцінкою педагога; в) самооцінка була завищена у порівнянні із оцінкою педагога. Завдання для студентів: 1) проаналізувати свою поведінку у таких ситуаціях, показавши, як різна самооцінка впливала на самопізнання та саморегуляцію, на подальший розвиток особистості; 2) прослідкувати зв'язок самооцінки з іншими компонентами самосвідомості: самопізнанням та саморегуляцією; 3) розробити декілька порад щодо оцінювання діяльності вихованців, що мають різний рівень самооцінки.

Сигнальна функція самооцінки реалізується у процесі аналізу навчально-педагогічних ситуацій, в яких пропонується висловити міркування щодо мотивів особистості, її цілей, переконань, ідеалів, цінностей і ціннісних орієнтацій, на основі яких будуються взаємини між учасниками навчально-виховного процесу. Наприклад, студентам із переліку термальних та інструментальних цінностей обирають декілька, які вони вважають найбільш важливими для себе. Далі аналізують навчально-педагогічні ситуації з точки зору, як в аналогічних ситуаціях вони діяли з погляду опори на обрані цінності. Самооцінка у цьому разі відображає реальне ставлення людини до себе, своїх вчинків і дій, а також дозволяє оцінити адекватність своїх дій.

Навчально-педагогічні ситуації, що спрямовані на реалізацію емоційної функції самооцінки, подаються нами у певному контексті, що мають викликати у студентів певні емоції на основі зіставлення контекстів минулого і теперішнього досвідів, оцінку ситуації та творення нових смислів, які викликають задоволеність власною особистістю, своїми якостями і характеристиками, на основі чого утворюється критичний механізм самооцінки, тобто формулювання власних критеріїв і висновків. У цьому разі ефективним є прийом створення студентами особистісно орієнтованих ситуацій, при аналіз яких і розв'язуванні педагогічних задач, що визначаються у них, студенти проявляють особистісні переживання.

Ефективними завданнями щодо реалізації прогностичної функції самооцінки є завдання, що передбачають перед початком аналізу навчально-педагогічних ситуацій професійної діяльності вчителя початкових класів із оцінювання навчальних досягнень, їх поведінки чи діяльності, продовження одного із тверджень: 1) я це завдання виконаю за ... хвилин, тому що ...; 2) я це завдання встигну виконати за відведений час, тому що ...; 3) я це завдання не встигну виконати за відведений час, тому що ...; 4) я це завдання взагалі не зможу виконати, тому що...

На основі цього завдання виконується і робота, що спрямована на реалізацію ретроспективної функції самооцінки, яка забезпечує можливість оцінки людиною своєї поведінки і діяльності на заключному етапі її виконання. Після виконання аналізу навчально-педагогічних ситуацій студенти зіставляють результат роботи із твердженнями, які вони висловлювали перед початком.

З метою реалізації коригувальної функції самооцінки ми пропонуємо студентам на початкових етапах використання аналізу навчально-педагогічних ситуацій здійснювати контроль кожного етапу з опорою на алгоритм їх аналізу. За допомогою такого самооцінювання кожен студент стає спроможним відчувати власний процес пошуку, коли одержані результати можуть призвести до більш глибокого й чіткого розуміння навчального матеріалу, дасть впевненість у своїх силах.

Мотивувальна функція самооцінки – спонукання до дії задля отримання позитивних самооцінювальних реакцій (задоволеності собою, розвитку самоповаги і гордості), реалізується у процесі оцінювання студентами своїх дій під час аналізу схожих навчально-педагогічних ситуацій, коли вони можуть прослідкувати свій прогрес у виконанні певних завдань.

Описані види навчально-педагогічних ситуацій використовувалися нами на всіх етапах формування готовності до оцінювальної діяльності: 1) професійно-орієнтовальному, метою якого є формування позитивного ставлення до оволодіння готовністю до оцінювальної діяльності усвідомлення ролі, функцій, способів самооцінювання; 2) теоретичному етапі, що передбачав ознайомлення студентів із алгоритмом аналізу педагогічних ситуацій; 3) практико-орієнтовальному етапі, змістом якого є складання приписів дій педагога у найбільш типових ситуаціях на основі аналізу навчально-педагогічних ситуацій; 3) професійно-творчому етапі, спрямованому на розв'язування різних видів високопроблемних задач, що проектують формування творчої спрямованості особистості.

Навчально-педагогічні ситуації в ході експериментальної роботи використовувалися як змістова основа для формування готовності майбутніх учителів початкових класів до діяльності із самооцінювання і одночасно для визначення сформованості такої готовності. Це зумовлене тим, що суттєвою ознакою будь-якої готовності є здатність розв'язувати типові та нестандартні завдання.

Ефективність впровадження розробленої системи навчально-педагогічних ситуацій з метою формування у майбутніх учителів готовності до самооцінювальної діяльності визначалася за її динамікою: відсотком студентів, які перейшли з нижчого рівня на вищий рівень сформованості у порівнянні студентів експериментальної та контрольної груп. В експериментальній групі відбулося збільшення кількості студентів із достатнім рівнем готовності до самооцінки на 45,1 % (у контрольній групі – на 22,2 %); зменшення кількості із низьким рівнем на 19,8 % (у контрольній групі – на 20,8 %).

Аналіз контрольних зрізів засвідчив, що у процесі застосування діалогічної взаємодії, включення студентів у ділові ігри з опорою на навчально-педагогічні ситуації, що зосереджували увагу не лише на оволодінні інформацією щодо ролі, видів, способів оцінювання та самооцінювання, а й на розвитку інтелектуальних умінь студентів, змінюється на краще мотивація майбутніх фахівців до діяльності, спрямованої на формування готовності до самооцінювальної діяльності як складниками оцінювальної діяльності, забезпечується перехід від зовнішньої мотивації до внутрішньої позитивної умотивованості.

Висновки. Самооцінювальна діяльність майбутніх учителів початкових класів є основою для формування готовності до оцінювальної діяльності як компонента професійної майстерності. Ефективним методом формування готовності майбутніх учителів початкових класів до самооцінювальної діяльності є метод аналізу навчально-педагогічних ситуацій, розв'язування педагогічних задач, що виявляються в них, який використовується у процесі загальнопедагогічної підготовки. Розроблена та апробована нами система навчально-педагогічних ситуацій із урахуванням функцій самооцінки сприяла формуванню адекватної самооцінки майбутніх фахівців, спонукала до професійного самовдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1975. 304 с.
2. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методики ее диагностики. *Психологический журнал*. 2003. Т. 24. (№ 5). С. 45–57.
3. Кузікова С. Б., Кузіков Б. О. Конструювання методики дослідження саморозвитку особистості. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Серія: Філософія. Психологія. Педагогіка. 2010. Вип. 2. С. 102–112.
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб: Питер, 2002. 720 с.